Principele și moștenitorii săi

Colecție coordonată de
Magdalena Mărculescu

FilosoFii
AGORA

PETER SLOTERDIJK

PRINCIPELE ȘI MOȘTENITORII SĂI

Bărbați mari în epoca oamenilor de rând

Traducere din limba germană de Paul Gabriel Sandu

TREI

FilosoFii
AGORA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
SLOTERDIJK, PETER
Principele şi moştenitorii săi : bărbaţi mari în epoca oamenilor de rând
/ Peter Sloterdijk ; trad. din lb. germană şi note de Paul Gabriel Sandu. -
Bucureşti : Editura Trei, 2026
ISBN 978-606-40-3409-0

I. Sandu, Paul-Gabriel (trad. ; note)

1
929

Titlul original: Der Fürst und seine Erben.
Über große Männer im Zeitalter der gewöhnlichen Leute
Autor: Peter Sloterdijk

© 2026, Suhrkamp Verlag GmbH, Berlin.
All rights reserved by and controlled through Suhrkamp Verlag GmbH Berlin

Copyright © Editura Trei, 2026
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ;
Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN 978-606-40-3409-0

EDITORI: Silviu Dragomir
Magdalena Mărculescu
Vasile Dem. Zamfirescu

DIRECTOR EDITORIAL NONFICTION: Victor Popescu

REDACTARE: Victor Popescu

DESIGN: Alexe Popescu

IMAGINE COPERTĂ: GETTY IMAGES

DIRECTOR PRODUCȚIE: Cristian Claudiu Coban

DTP: Dan Crăciun

CORECTURĂ: Adina Preda

CUPRINS

Reflecții preliminare: *Principele* lui Machiavelli, la o nouă lectură 9

Potere essere non buono: *De la căderea în păcat la căderea în stat* 16

Lecții de antropologie pentru animalul politic 26

1. Semne de sus: puterea carismatică 41

2. Paradoxul suveranității 61

Interludiu: Ordinea sacră a superiorului și inferiorului 95

3. Verticalitatea sălbăticită 103

4. Măreția și absurdul 153

Postfață: Telemalignitatea — sau ce ar fi spus poate Machiavelli despre arta de a nu fi bun în epoca rachetelor ghidate 181

„*Ego poscor Olympo!*“
„Olimpul mă cheamă!“
VERGILIU, *ENEIDA*, VIII, V. 454

„Cu ce bucate oare/ Hrănitu-s-a [Cezar] că a crescut atâta?“
WILLIAM SHAKESPEARE, *IULIU CEZAR*, I.2

„Măreția este ceea ce noi nu suntem.“
JACOB BURCKHARDT, *CONSIDERAȚII PRIVIND ISTORIA UNIVERSALĂ*

„Să smulgem coroanele, nu capetele.“
UTOPISTUL GAUVAIN, ÎN ROMANUL *1793* DE VICTOR HUGO

„Vremea regilor a trecut pentru că popoarele nu mai sunt demne de ei: ele nu *vor* să vadă în regi prototipul idealului lor, ci un mijloc al avantajului lor.“
FRIEDRICH NIETZSCHE, *VOINȚA DE PUTERE*

„Dar […] stăpânul a pierit precum Occidentul.“ — „De când nu mai există stăpâni, societatea […] are nevoie de marile personalități, răspunzătoare pentru tot.“ — „De aceea (în măsura în care cel spontan acționează de cele mai multe ori fără menajamente față de ceilalți), tiranul este prototipul individului modern.“
NORBERT BOLZ, „RÜCKBLICK AUF DIE VORNEHMEN WERTE“ („RETROSPECTIVĂ ASUPRA VALORILOR ALESE“) (2005)

Reflecții preliminare: *Principele* lui Machiavelli, la o nouă lectură

„Astfel nu-i mai rămase decât luciditatea, arma celor disperați."[1]
PATRICK BOUCHERON

De ce să vorbim din nou despre *Principe*? Dintre numeroasele întrebări care, de la începutul secolului XXI, neliniștesc publicul contemporan din multe zone de reflecție și puncte fierbinți ale lumii, niciuna nu pare să primească un răspuns mai ușor decât aceasta. Căci am putea fi tentați să credem că principii sunt din nou prezenți pretutindeni: unii se află deja la putere, alții sunt gata să se arunce în arenă, fără să aibă nevoie de încoronări formale, dar susținuți, ca odinioară, de supunerea celor din jur, prea conștienți de slăbiciunea adversarilor lor. Și totuși, dacă privim mai atent, orice răspuns simplu se dovedește a fi intrarea într-un labirint de consecințe incomode și respingătoare.

Răspunsul cel mai la îndemână presupune invocarea unor figuri politice, precum Vladimir Putin sau Donald Trump.

1 Patrick Boucheron, *Un été avec Machiavel*, Paris, 2017, p. 18.

Simplul fapt al prezenței lor simultane, pentru o vreme, pe scena lumii echivalează cu un scandal pentru toți cei convinși că societățile moderne sunt sisteme care învață și care, la un moment dat, ar fi trebuit să depășească etapa timpurie a imperialismului care nu știe decât să spună „nu". Și prin figuri precum Xi Jinping, Narendra Modi, Recep Tayyip Erdoğan și numeroși alți actori de pe scenele tiraniei — numită mai nou, ceva mai nobil, „autocrație" —, se reactivează pe scară largă îngrijorarea că lumea contemporană nu a depășit cu adevărat, în chip decisiv, soluția găsită odinioară în formula regalității, prin care puterea legitimă și domnia dreptului aveau să se întrupeze într-o singură persoană și în delegații acesteia, fie că îi numim miniștri sau comisari.

Vorbim din nou despre principe — uneori chiar despre un „rege nebun"[2] —, din motive lesne de înțeles, dar care totodată bagă spaima în noi. Ipoteza standard a epocii moderne, potrivit căreia după regi, în condiții „democratice" sau „republicane" normale, ar fi trebuit să urmeze președinții, prim-miniștrii sau secretarii generali, nu coincide decât într-un grad foarte scăzut atât cu experiențele prezentului, cât și cu cele ale celor două secole scurse după Revoluția de la 1789.

Nu puține episoade din narațiunile larg răspândite despre tranziția de la monarhie la democrație sunt narate, cum înțelegem tot mai bine, după o schemă specifică ce întreține suspansul. De îndată ce un rege este răsturnat, decapitat sau silit să emigreze, devine limpede că nicio lege a succesiunii nu garantează că bărbatul care îi va lua locul se va mulțumi cu sarcinile și calitățile unui prim-ministru, ale unui președinte sau cancelar. În episodul următor aflăm apoi că adesea noul

2 Așa îl numea jurnalistul american Peter Wehner, într-un eseu intitulat „America's Mad King", în *The Atlantic* (17 aprilie 2025), pe omul ales, în noiembrie 2024, de 77,3 milioane de votanți drept conducător al națiunii lor.

șef de stat nu este decât un rege îmbrăcat în alte haine și reformat, care se poartă ca atare. Se întâmplă destul de rar ca noul conducător să devină din prima zi un președinte care să fie întrutotul pe măsura funcției sale — un om dispus să poarte, încă din primele zile, haina firescului democratic.

Revoluția Franceză avea să ofere, de altfel, modelul pentru această turnură ironică a lucrurilor. În privința anverguri a ceea ce s-a petrecut în „zilele glorioase", nu putem fi nici astăzi pe deplin lămuriți — după cum am aflat din gura fostului premier chinez Zhou Enlai.[3] Totuși, prin turbulențele prefacerilor de după 1789, a devenit vizibil un scenariu al cărui tipar nu a putut fi pe deplin înțeles decât retrospectiv. El poartă titlul: „Principele și dublurile sale". Ține de grandorile tragice ale istoriei franceze faptul că Ludovic al XVI-lea, executat în ianuarie 1793, a putut fi moștenit și, în anumite privințe, înlocuit încă din 1795 de un tânăr general corsican. Puțin mai târziu, acesta avea să avanseze la rangul de Prim-Consul, pentru ca, în anul 1804, să întindă mâna după demnitatea imperială de tip roman, un tip de demnitate supra-regală, până atunci necunoscut în Franța. Drama lui Napoleon s-a dovedit a fi o poveste post-monarhică, de un suspans tot mai intens: un Bourbon legitim, cu un statut modest, se trezește pe cap cu un „om mare", de proveniență ilegitimă, pe nume Napoleon Bonaparte — se trezește cu un „moștenitor" sau poate chiar, am putea spune, cu un coleg; iată un proces pentru care analele omenirii nu oferă un al doilea exemplu.

În cazul celor mai multe alte treceri de la sisteme monarhice la state constituționale republicane, este pusă în joc simbolica tronului lăsat gol. Mai bine spus, participanții sunt puși

3 Se spune că, în timpul vizitei lui Richard Nixon din anul 1972, Zhou Enlai ar fi răspuns astfel la întrebarea privitoare la opinia sa despre Revoluția Franceză: „Too early to tell".

să jure pe principiul potrivit căruia, de acum înainte, primul scaun din stat nu va putea fi ocupat decât vremelnic. Trecerea de la regalitate la funcția de președinte sau cancelar al unei republici presupune o coborâre hotărâtă a înălțimii tronului. Ea ar trebui să meargă mână în mână cu concesii semnificative în privința puterii executive, legislative și judiciare din partea persoanei aflate în vârf, la care se adaugă renunțarea la principiul succesiunii dinastice.[4] Astfel, transformarea funcției regale în aceea de președinte privește, în plan material, poziția, funcția și designul celei mai importante piese de mobilier a organizării statale. Dacă am întreba un tâmplar care este diferența dintre monarhie și republică, ar răspunde că prima i-ar aduce la retapițat un tron, iar a doua i-ar comanda un fotoliu pentru președintele unei reuniuni ministeriale. În treacăt fie spus, Napoleon însuși a contribuit cu ceea ce era necesar la desacralizarea tronului: într-un discurs rostit în fața Adunării Naționale — la 1 ianuarie 1814 —, când își antagonizase deja deputații, a dezvăluit cinic noile rapoturi, amintindu-le celor prezenți că trebuiau să aleagă între el și revenirea pe tron a unui Bourbon: „Ce este tronul — patru bucăți de lemn acoperite cu o zdreanță de catifea? Totuși, ca să vorbim monarhic, tronul sunt eu".[5]

Cu greu se poate nega că lumea contemporană traversează, începând de la mijlocul secolului XX, un lung „moment

4 Cu excepția cazului în care o constituție, precum cea a celei de-a V-a Republici Franceze din 1958, împiedică această coborâre, fiind croită în întregime după reprezentările generalului de Gaulle și concepută ca un fel de monarhie prezidențială camuflată democratic. Și Constituția SUA prezintă trăsături de domnie prezidențială, prin decrete, și de comportament de tipul *tel-est-mon-plaisir*. Ele au ajuns vizibile în primul mandat prezidențial al lui D. Trump și s-au acutizat în timpul celui de-al doilea mandat al său, transformându-se într-o criză sistemică.

5 Jacques Bainville, *Napoléon*, Paris, 2012 [1931], p. 449.

machiavelic". El a culminat cu procesul de decolonizare, în cursul căruia, în funcție de data aleasă ca punct de început și de metoda de calcul, au fost fondate, proclamate și recunoscute între 120 și 150 de state noi — toate reprezentate astăzi cu loc și vot în Organizația Națiunilor Unite. Când Liga Națiunilor, întemeiată în anul 1920, cu sediul la Geneva, s-a dizolvat în 1946, ea nu avea decât 34 de membri; pe actul constitutiv al ONU din 26 iunie 1945 apăreau deja numele a 50 de state; astăzi ea cuprinde 193. Numai din 1992, anul în care Francis Fukuyama și-a publicat cartea în care proclama sfârșitul istoriei prin victoria liberalismului*, la început foarte comentată, apoi foarte batjocorită, au apărut în jur de 30 de state noi, nu puține dintre ele luând calea despotismului. Secolul XX poate fi numit Epoca de Aur a constituționaliștilor, căci niciodată până atunci nu a existat o asemenea conjunctură favorabilă pentru proza rigidă a constituțiilor proaspăt redactate. În același timp, secolul trecut a fost o eră dominată de o cerere intensă pentru acel tip de „obiectivitate" lipsită de scrupule, care, începând chiar din secolul al XVI-lea, este asociată, în Europa, cu numele secretarului florentin. De altfel, actualitatea acestei „obiectivități" a continuat să sporească și în primul sfert al secolului XXI. Comentatorii contemporani au observat, cu un anumit sarcasm, că transformarea numeroaselor colonii, stăpânite odinioară de către europeni, în state nou-întemeiate a echivalat deseori cu un soi de anunț de angajare pentru viitori despoți. Iar asta ne-a arătat că învălmășeala micilor puteri italiene dintre Alpi și Neapole, de la

* Prin „sfârșitul istoriei", politologul și sociologul american Francis Fukuyama (n. 1952) nu înțelegea oprirea evenimentelor istorice, ci epuizarea marilor alternative ideologice la democrația liberală, după prăbușirea comunismului sovietic. În cartea *Sfârșitul istoriei și ultimul om,* Fukuyama prevedea deci impunerea democrației liberale și a economiei de piață ca orizont politic normativ fără rival sistemic credibil. *(N.t.)*

începutul secolului al XVI-lea, nu are niciun drept exclusiv la titlul de laborator al haosului menit să ducă într-o bună zi la modernitate. Confuzii precum cele la care reflecta Machiavelli au putut fi puse în scenă, în maniere mai mult sau mai puțin analoge, și în alte regiuni ale lumii. În Africa, Asia sau America de Sud, pentru posturile libere din noile state, au candidat nu puțini pretendenți care au urcat, într-un regim accelerat, de la statutul de șefi de trib la acela de dictatori. Pe scenă au apărut în multe locuri personaje politice care, în câțiva ani, s-au transformat din purtători ai speranței unor mișcări locale în bărbați cu mână de fier sau *strongmen* ai unor semidemocrații sau ai unor despotisme fățișe.

Pe fundalul unor astfel de puncte de vedere, ar trebui să fie limpede motivul pentru care observațiile prezentate nu au pretenția de a fi din cale afară de originale; ele beneficiază însă de pe urma unei mici modificări de perspectivă. Acestea fac desigur parte dintr-un val de publicații, unele excelente, dedicate inflației galopante de regimuri autoritare și iliberale din lumea întreagă. Trebuie menționate aici, în primul rând, lucrările lucide ale lui Anne Applebaum, despre manevrele noilor autocrați conectați în rețea, dar și răfuiala tăioasă a lui Ferdinand Mount cu cezarii mari și mici de ieri și de azi (printre cei mici figurează, de altfel, și un anume Boris Johnson*). Merită menționat aici și elegantul eseu al lui Giuliano da Empoli despre „ora animalelor de pradă", precum și studiul amplu al lui Frank Dikötter despre dictatorii care și-au creat în jurul lor un cult excesiv al personalității; demne de amintit sunt, de asemenea, panorama despoților de la Caligula la

* Boris Johnson, om politic conservator britanic, prim-ministru al Regatului Unit între 2019 și 2022, figură controversată a politicii britanice recente și unul dintre principalii promotori ai Brexitului. *(N.t.)*

Putin, pe care ne-o înfățișează André Krischer și Barbara Stollberg-Rilinger într-un volum colectiv, precum și meditațiile geopolitice îngrijorate ale lui Bernard-Henri Lévy despre „imperiu și cei cinci regi“[6]. În sfârșit, publicistul britanic Iain Dale a oferit chiar de curând (2024), într-o antologie realizată de el și purtând titlul laconic *The Dictators*, un compendiu de scurte portrete ale unor criminali din epoci diferite care au ajuns la conducerea unor popoare. De la Pisistrate până la Mohammed bin Salman, avem o lucrare ce se vrea a fi ceva între o carte a recordurilor și o istorie universală a infamiei. În prefața antologiei sale, Dale invocă o comparație edificatoare dintre o listă lungă a primilor douăzeci de răufăcători — ierarhizați în cea mai mare parte după „performanțele“ lor în materie de crime și cruzime —, pe de o parte, și lista scurtă a celor mai răi zece dintre ei, pe de altă parte. În vreme ce în prima listă, alcătuită mai degrabă impresionist și colorată de indignări, locurile unu până la cinci le revin lui Hitler, Pol Pot, Stalin, Mao și Idi Amin,[7] în această ordine, în a doua listă (cea scurtă, axată pe notorietatea globală a tiranilor — *n.r.*), coordonatorul cărții optează pentru ordinea: Mao, Stalin, Hitler, Pol Pot și Papa Doc Duvalier. Neierarhizați și fără preferințe, apar, în cuprinsul ordonat cronologic, și câțiva oaspeți mai puțin obișnuiți, chiar surprinzători — cine s-ar fi gândit că figuri precum Augustus, Simón Bolívar, Lee Kuan Yew (fondatorul Singapore-ului, foarte prețuit de Henry Kissinger), Walter Ulbricht sau Deng Xiaoping pot fi întâlnite într-o enumerare alături de slujitori ai diavolului, precum Mobutu, Bokassa, Mugabe, Hafez și Bashar al-Assad *e tutti quanti*?

6 Bernard-Henri Lévy, *L'Empire et les cinq rois*, Paris, 2018.

7 Iain Dale, *The Dictators. 64 Dictators, 64 Authors, 64 Warnings from History*, Londra, 2024.

Potere essere non buono: *De la căderea în păcat la căderea în stat*

Așadar, ca să nu lungim vorba, să-l recitim pe Machiavelli — adică să frunzărim cărticica intitulată inițial *Despre principate* (*în latină: De principatibus*), publicată post-mortem (autorul murise în 1527) la Roma, în anul 1532, cu permisiune papală, de către un editor îndrăzneț, sub titlul *Il Principe*. Astăzi nu îl citim pe Machiavelli pentru a-i cere sfaturi în chestiuni specifice; îi deschidem lucrarea pentru a ne cufunda într-o atmosferă de gravitate, sobrietate și reflecție asupra puterii laice. Ceea ce se poate transmite cititorului din această scriere, printr-un fel de contaminare stilistică, este mai curând un habitus decât o cunoaștere detaliată. Patrick Boucheron, unul dintre cei mai importanți medieviști francezi, a găsit o formulă foarte reușită pentru a surprinde acest lucru: de la Machiavelli poți afla cum triumfă „gândirea de vreme rea“ — *penser par gros temps*.[8] Asta este cu totul altceva decât interpretarea rezultatelor unor sondaje de opinie; și este foarte diferit de ceea ce filosoful catolic Robert Spaemann (1927–2018) numea, la bătrânețe, „rugăciune pe ceață“[9] — o formulă menită parcă să demonstreze că uneori ai nevoie doar de trei cuvinte pentru a da un aer elegant stării de dezorientare.

Dacă răsfoiești mica lucrare a florentinului, pe ici, pe colo, te lași prins de ea. Volumul oferă cititorului douăzeci și cinci de mici porții concentrate de înțelepciune istorico-politică, mai mult sau mai puțin digerabilă, și un adaos final

8 Boucheron, *Un été avec Machiavel*, p. 127.

9 Robert Spaemann/Hans Joas, *Beten bei Nebel: Hat der Glaube eine Zukunft?*, Herder, 2018.

formulat la modul ipotetic: autorul se adresează, într-o manieră utopică, neobișnuită pentru el, unui posibil viitor conducător al Italiei care va fi cândva unificată. Cele mai multe teme și teze ale cărticelei nu prea au de a face cu interesele oamenilor de azi. Întrebarea dacă orașele trebuie fortificate a devenit, slavă Domnului, ultima noastră grijă. Indicația potrivit căreia principele nu trebuie să aibă alte gânduri decât cele privitoare la arta războiului lasă și ea rece atât publicul larg, cât și pe membrii inteligheției de astăzi din universități, din conduceri de partid și redacții. Întrebarea dacă ne putem baza mai degrabă pe trupe auxiliare angajate decât pe armate proprii nu-i mai provoacă insomnii niciunui cetățean din regiunea noastră a lumii.

Dacă recitim astăzi cartea despre principe, nu o facem pentru a-i da dreptate sau a o contrazice pentru a nu știu câta oară. Și nici nu poate fi ambiția noastră să arătăm încă o dată cum „noua obiectivitate“* inspirată de Machiavelli a redus, în politica recentă, gestionarea adevărului la niște standarde minimaliste, legate de interesul imediat — lucru pentru care unii l-au mustrat, iar alții, puțini, l-au lăudat. Argumentul obișnuit invocat aici ne spune că Machiavelli a dezvăluit „politicul“ ca domeniu de sine stătător, aflat în afara moralei generale — istoricii „pragmatici“ îl urmează adesea destul de docil în această privință; mai târziu, nietzscheenii, teoreticienii sistemelor și postumaniștii vor face la fel, iar în zilele noastre lor li se adaugă și consultanții de business, care vând

* „Noua obiectivitate“ (*neue Sachlichkeit*) se referă de obicei la un curent artistic german din prima parte a secolului XX (ca reacție la emoțiile exagerate din expresionism), dar în *Critica rațiunii cinice* sintagma este resemnificată de Sloderdijk, pentru a face referire (mai ales în contextul analizei Republicii de la Weimar) la un realism cinic, rece și pragmatic, care renunță la marile idealuri moral-politice și urmărește doar profitul și supraviețuirea. (*N.r*)

scump decidenților nesiguri cele mai noi cuvinte motivaționale. Toate acestea nu au niciun interes pentru noi sau pentru tema acestor reflecții. Prin urmare, pare că Raymond Aron a exagerat mult în direcția unei diagnoze întunecate a epocii atunci când nota, în preajma anului 1945, că disputa în jurul machiavelismului „se reaprinde de fiecare dată când [noi] Cezari aruncă Europa în război și robie".[10] Aron avea în vedere elogiile tot mai puternice aduse lui Machiavelli, care au crescut de la aplauzele naționaliștilor din secolul al XIX-lea până la confiscarea lor de către fasciști în secolul XX. De altfel, în 1929, Mussolini furniza prefața unei noi ediții a lui *Il Principe*.

Ceea ce ne va interesa pe noi va fi să verificăm dacă întrebarea despre principe pusă de Machiavelli — ca întrebare privitoare la care este instanța decizională ultimă în ce privește exercitarea puterii politice — este deja suficient rezolvată prin transferul ficțiunii juridice numite „suveranitate" de la monarh la popor, inițiat odată cu Revoluția Franceză. La această întrebare se impune un răspuns negativ. Și aceasta dintr-un motiv banal: ca produs eterogen, un popor modern — sau ar trebui să spunem: o populație? — nu este, prin natura sa, în stare să se prezinte în mod credibil ca un bărbat politic (sau, pentru a folosi o exprimare neutră, ca un om de stat) care poate să aibă, din perspectivă politică, ultimul cuvânt. Aceasta nu exclude apariția unor oratori individuali care se adresează poporului cu mesaje hipnotice, precum: „Eu sunt voi toți" sau „Voi toți sunteți eu". Tot în vederea obținerii unui efect hipnotic fusese gândită și fraza formulată de extremistul de dreapta austriac Herbert Kickl, cu referire la Jörg Haider: „Sunt împotriva lui pentru că el este de partea voastră". Despre magnetismul politic și despre

10 Citat după Patrick Boucheron, *Un été avec Machiavel*, p. 127.

confabulațiile funeste ale acelei *volonté générale** din rousseauismul politic vom vorbi mai târziu.

A reciti mica lucrare intitulată *Principele* ar putea însemna, pentru publicul ei contemporan, în primul rând, a fi uimit de stilul prolix în care autorul își așterne pe hârtie opinia potrivit căreia principele Italiei — dacă acesta ar urma totuși să existe într-o zi, în ciuda tuturor așteptărilor — ar trebui să învețe, în virtutea funcției sale, să-și limiteze înclinațiile către a fi un om bun, în cazul în care ele mai subzistă în conștiința sa morală. Mișcat de atâta sinceritate, cititorul de astăzi parcurge și sfatul mai cuprinzător care, în cele din urmă, acoperă tot ceea ce ar fi de spus aici: viitorul stăpân al țării, ajuns la putere cu ajutorul circumstanțelor favorabile (*fortuna*), trebuie, întrucât este înconjurat de numeroase figuri rău-voitoare aflate în competiție unele cu altele, să fie la rândul său capabil de a fi la fel de rău ca toți ceilalți. Scopul acestei lecții este limpede și explicit: *potere essere non buono*.[11] Tradus în limbajul zilelor noastre, aceasta ar reveni la a spune că trebuie să eviți ispita de a vrea să te numeri printre cei buni. A fi rău nu este, așadar, un simplu dat natural, deși predispoziția există la toți, ci o capacitate care trebuie exersată și rafinată. Teza lui Machiavelli nu face niciun secret din brutalitatea sa: cine vrea să fie bun, dar nu se înarmează, sfârșește prost. În această maximă continuă să răsune o scenă imposibil de uitat, din mai 1498: trupul lui Savonarola a fost mistuit de flăcări, după ce călugărul care supusese Florența vreme de câțiva ani prin predicile sale fusese spânzurat sub cerul liber. „Profetul

* La Rousseau, *volonté générale* nu desemnează suma voințelor individuale, ci voința orientată spre binele comun, presupusă a exprima unitatea politică a poporului. *(N.t.)*

11 *Il Principe/Der Fürst*, ediție bilingvă italiano-germană, editată și tradusă de Philipp Rippel, Reclam, 1986, p. 118. [Trad. rom.: *Principele,* trad. de Smaranda Bratu, ed. a IV-a, Humanitas, 2023, cap. XV, p. 111.]

neînarmat“ și-a aflat sfârșitul, împreună cu doi frați de ordin, în prezența lui Machiavelli — pe atunci în vârstă de douăzeci și nouă de ani — și a întregii cetăți, pe un rug ridicat în Piazza della Signoria. Felul în care își jucase rolul public nu oferea nicidecum un model demn de urmat.

Să nu fii bun — câteva cuvinte micuțe care, completate cu verbul „a putea“, dau naștere unei formule fatale. Prin ele, secretarul florentin trimite discret la afirmațiile Părintelui Bisericii, Augustin, potrivit căruia situarea omului în lume ar fi marcată de *peccatum originale*, cel dintâi păcat sau păcatul originar. Dar de ce ar trebui — de vreme ce asumăm existența păcatului originar — ca a nu fi bun să mai fie introdus încă o dată, în mod special, în programa lui *homo politicus* de la începutul modernității? Răspunsul pieziș al lui Machiavelli la această întrebare, indiferent dacă îl considerăm sau nu indecent, ar suna cam așa: desigur, alungarea din Paradis a adus neamului omenesc ceea ce teologia catolică numește *conditio humana* — izgonirea într-o lume intermediară (numită și „situație postlapsariană“ sau „cădere“ —, în care domnesc nevoia și frica, luminate doar de rare minute de fericire. Însă, încă din vremuri vechi, trebuie să fi avut loc o a doua izgonire, despre care nenumărați muritori nu vor fi avut decât o presimțire tulbure, în vreme ce chiar și păstorii lor, preoții și teologii, nu puteau pretinde în această privință decât o cunoaștere fragmentară, deformată pe deasupra de aliațele lor veșnic tulburi cu deținătorii puterii lumești. Ca urmare a celui de-al doilea eveniment, nenumărați oameni au fost strămutați din sărăcia curajoasă a vieții agrare în servitutea față de principi locali sau în sclavia din cadrul primelor formațiuni statale; în acestea din urmă, ajunseseră la putere aroganța celor mari, elitismul preoților de palat, mândria celor înarmați și represaliile colectorilor de impozite. Despre această